

N. Panchyshyn. Participium as taxis form (based on Latin). – Article.

Summary. This present article deals with the category of taxis as the reflection of the temporal relations of simultaneity / non-simultaneity of events. The question of studying works through the prism of this category in terms of functional grammar is also analyzed. The aim of the article is to identify the peculiarities of the expression of taxis types with Partitipium on the material of Latin works.

Key words: taxis, polypredicative complex, secondary predication, linear non-equal, nonlinear equal taxis, participle (participium).

УДК 82.091:7.04]:81'42

О. В. Пітерська

аспірант кафедри світової літератури

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

м. Полтава, Україна

МОТИВ СЛІПОТИ В РОМАНІ ЕЛЕАНОР ПОРТЕР «СВІТАНОК»

Анотація. У статті аналізується сюжетотворчий мотив сліпоти, який має глибоке змістовне, психологічне і філософське навантаження в романі Елеанор Портер «Світанок». Дослідження репрезентує традиційне осмислення образу сліпого у світовій літературі, мотивацію звернення до цього образу в мистецтві, її зв'язок з реалізацією відкритих символічних образів, які цілком зрозумілі читацькій аудиторії. Це образи-мотиви самотності, незатребуваності, самогубства, беззахисності. Лексичні конотації мотиву сліпоти у романі Елеанор Портер «Світанок» підсилюють оптимістичну ідею духовного прозріння, протистояння життєвим обставинам. Події роману, головний герой якого – юнак, що поступово втрачає зір, розгортаються на тлі Першої світової війни. У дослідженні проаналізовано художні засоби втілення в літературному творі нелегкого життєвого шляху людини з обмеженими можливостями, її прагнення самоствердитися, знайти своє місце в житті. Результат дослідження становлять визначення образотворчих і виразних засобів художнього мовлення письменниці, що вплинули на розвиток і формування образу головного героя роману; виявлення особливостей творчого стилю Елеанор Портер; визначення ідейно-художнього напрямку, жанрових особливостей роману «Світанок». Теоретичне значення статті зумовлене тим, що конкретизовано ознаки образної системи, уточнено методика вивчення художніх образів у романній спадщині письменниці.

Ключові слова: мотив, художній образ, символ, конотація, архетип, хронотоп.

За твердженням В.М. Сорокіна, очі людини – одна з найбільш виразних деталей зовнішності, а погляд – найважливіший паралінгвістичний засіб спілкування між людьми, найдавніший, в філогенетичному розумінні, канал комунікації. Саме тому патологія очей і порушення зору особливо привертають увагу [7, с. 101]. Упанішади, історико-літературна легенда про Гомера, біблійні сказання (Євангеліє від Матвія, Євангеліє від Івана) відкривають метафоричну парадигму образу сліпого в пам'ятках прадавньої літератури. Літературна інтерпретація мотиву сліпоти завжди залежала від вимог часу, нових тенденцій розвитку мистецтва слова, авторського задуму тощо. Образ незрячого нерідко вирішує в тканині художнього твору ідейно-художні проблеми, впливає на морально-естетичну свідомість читацької аудиторії. Мотив сліпоти в художній літературі переживає своєрідну трансформацію залежно від закономірностей історико-літературного процесу – від піднесено романтичного потрактування, реалістичного віддзеркалення соціально-психологічних аспектів життя людини до складної символіки та гротескно-алегоричного, абсурдно-екзистенційного бачення світу художниками-авангардистами. Яскраві образи сліпих у світовій літературі створили Віктор Гюго, Михайло Лермонтов, Володимир Короленко, Моріс Метерлінк, Володимир Набоков, Умберто Еко та інші. Важливість літературознавчого аналізу мотиву сліпоти в художньому творі підкреслює висловлювання Хорхе Луї Борхеса: «Письменник – або будь-яка людина – зобов'язаний сприймати те, що трапилося з ним, як знаряддя, оскільки досвід власних випробувань сприяє досягненню мети» [2, с. 121].

У літературознавстві найчастіше мотивом називають ті другорядні теми, які доповнюють і поглиблюють основну тему твору; інколи мотив трактують як «найпростішу одночленну розповідну одиницю, комбінація

яких становить собою сюжет твору» [6, с. 255]. Протягом останніх десятиліть мотиви в літературних творах співвідносяться з індивідуальним творчим досвідом, розглядаються як надбання окремих письменників. В. С. Халізов зазначає, що «мотиви активно причетні до теми та концепції (ідеї) твору, але їх не вичерпують» [8, с. 279]. За потрактуванням Б. М. Путілова, «Мотив належить до вузлових категорій художньої організації твору (тексту, сюжету, будь-якої іншої завершеної реальності), оскільки в мотивах втілюється неподільність змісту і форми [5, с. 172]. Роль і художньо-виражальні функції мотиву виявляються у фабулі, сюжеті, структурі конкретного твору, в контексті творчості письменника, в групі типологічно споріднених творів різних письменників [4, с. 469]. У сучасному літературознавстві також існує тлумачення мотиву як «позаструктурного» явища, надбання нічим не обмеженої думки інтерпретатора твору, але такий процес завжди залишається відкритим. Суб'єктивне прочитання тексту, яке спирається на попередній естетично-інтелектуальний досвід реципієнта, коли «між твором та інтерпретатором виникає діалог, як між минулим та сучасним», передбачає герменевтика [1, с. 51]. Отже, властивості мотиву не мають однозначних потрактувань, вони постійно оновлюються залежно від різновиду літературознавчого аналізу.

Роман американської письменниці Елеанор Портер «Світанок» був опублікований 1919 р., після завершення Першої світової війни. Головний герой твору, чотирнадцятирічний Кіт Бертон, усвідомлює, що поступово втрачає зір. Психологічне неприйняття цієї втрати змушує Кіта приховувати особисту проблему, але юнак переживає не тільки за себе – його хвилює поганий матеріальний стан сім'ї та непристосованість до реальності життя батька-художника. Кіт вважає, що його сліпота позбавить батька останньої надії, віри в мистецький талант сина: «He felt worse than ever now when his father talked of what great things he was going to do; but he knew that remonstrance's would do no good, but rather harm... But Keith refused to think of that» [10]. Поступово таємниця підлітка розкривається, приголомшений батько від'їжджає разом із сином до Бостонської лікарні, але надії повернути зір дедалі зменшуються. Спочатку Кіт намагається дистанціюватися, відокремити себе від спілкування з однолітками, уникає товариства старого сліпого Джо, від якого вперше почув про прояви втрати зору: «For was not he himself acting as if he felt the same way and did not like to look at blind persons? Else why did he so persistently keep away from Uncle Joe now? Not once, since that first day, had he been up to see the poor old blind man. And before – why, before he used to go several times a week» [10].

Переживання Кіта розгортаються на тлі подій Першої світової війни, коли «втрачене покоління» повертається до дому духовно зламаним та фізично понівеченим. Один з них – Джо Мак Гвайр, сусід Кіта. Паралель між двома юнаками ніби посилює драматизм подій та ілюзорність сподівань обох героїв роману. Надалі мотив сліпоти в тексті роману пов'язаний з відчуттям скорботи, самотності, безнадійності, суїцидними намірами головного героя. Джо Мак Гвайр втратив зір на війні, йому здається, що мрія стати письменником залишиться нездійсненою. Кіт не мав хисту до кар'єри художника, його спонукали батьківські амбіції, натомість Джо був наділений неабияким письменницьким талантом і тяжінням до творчості. Невдалі виснажливі операції, складні взаємини з батьком і коханою дівчиною, усвідомлення безпорадності та приниженості спонукають Кіта до важких роздумів про бездарне існування, власну непотрібність. О.А. Галич зазначає, що художній характер являє собою «органічну єдність загального та індивідуального, об'єктивного і суб'єктивного. У результаті характер у мистецтві постає «новою реальністю», художньо «створеною» особистістю, яка, віддзеркалюючи реальний людський тип, ідеологічно прояснює його» [3, с. 133]. Характери героїв роману подаються в реалістичній манері, з загостреним психологізмом, який посилює динаміка подій та діалогів. Мотив сліпоти є рушійною силою розвитку характерів у романі, має психологічне і філософське навантаження, містить у собі декілька конотацій: неспроможність бачити очевидне, відмову від реальності, духовну сліпоту, фізичну ваду, яка пов'язана з моральними стражданнями. На початку розвитку дії роману Кіт Бертон «не бачить» себе, не має власних бажань, оскільки його батько постійно зіставляє образ живого сина з покійними братами, нав'язує йому власне бачення майбутнього: «Ти повинен досягти успіху не тільки для Джері і Неда, але і для мене». Недаремно Кіт, усвідомлюючи невідворотність сліпоти, говорить, що для нього почнеться нове життя, коли доведеться бути самим собою: «“I shan't be splendid”, moaned the boy. “I shan't be anything, now. I shan't be Jerry or Ned or dad. I shall be just me. And I'll be pointed at everywhere; and they'll whisper and look and stare, and say, ‘He's blind – he's blind’...”» [10]. Непорозуміння між Кітом і Дороті «засліплює» головного героя, ледве не доводить його до самогубства; інвалід Джо Мак Гвайр «засліплений» відчаєм, оскільки втратив можливість писати; Дороті намагається сховати власні почуття так, щоб їх «ніхто не побачив». Розгортання кульмінаційних подій твору пов'язане з духовним прозрінням героїв: Деніел і Кіт Бертон, Джо Мак Гвайр, Дороті розглядели те, що не можна побачити очима: любов до близьких, кохання, дружбу, чесноти людської натури. Система персонажів роману охоплює різні прошарки суспільства тогочасної Америки; специфіка мови героїв, соціальна обумовленість їхньої поведінки створюють своєрідний

колерит у романі. Кумедно-драматичний образ покоївки Сьюзен натякає на переоцінку творчих здібностей: незграбні літературні опуси жінки, її невдалі спроби надрукувати вірші в журналах слугують своєрідною пародією на творчість Деніела Бертона, який продовжував малювати без натхнення. Але Сьюзен мала інші таланти, які зуміли оцінити Бертони, – щирість, сміливість, рішучість, доброта. Зрештою, переосмислюючи події останніх чотирьох років, батько і син усвідомлюють сильний бік свого становища – вони мають талант спілкування, цінують красу людських взаємин і здатні допомагати іншим.

Архетипний образ старовинного колоніального будинку, де Кіт мешкає разом з батьком, репрезентує погіршення матеріального становища колишніх аристократів, застарілий уклад життя, стереотипне мислення та відмову від майбутнього: «But not only was dad different from other boys' dads, but the house was different. First it was very old, and full of very old furniture and dishes. Then blinds and windows and locks and doors were always getting out of order; and they were apt to remain so, for there was never any money to fix things with» [10]. Незатишний простір будинку зі скрипучими стелинам не об'єднує батька і сина, адже Деніел Бертон і Кіт приховують власні переживання за старими стінами окремих кімнат, які роблять простір більш замкненим. Утіленням соціальних забобонів минулого виступає образ Неті Колбрук, сестри Деніела, яка намагається звільнити прислугу, спровокувати сімейні сутички та нав'язати власні правила сім'ї Бертонів. Конфлікт поміж братом і сестрою стає поштовхом для змін у характері Деніела Бертона. Батько Кіта, сублімуючи після особистих втрат (смерть дружини і двох синів), поринув у химерний та безрезультатний процес творчості, віддаляючись від проблем сьогодення: «At the end of the hall upstairs was the studio. Dad would probably be there. Keith knew that. Dad was always there, when he wasn't sleeping or eating, or out tramping through the woods. He would be sitting before the easel now "puttering" over a picture, as Susan called it» [10]. Його великий будинок сповнений старовинними раритетами, але речі «оживають» тільки тоді, коли вони комусь потрібні. Поступово «холодний» дім теплішає, речі продаються як антикваріат, а гроші витрачаються на лікування Кіта. Деніел Бертон, записуючи та публікуючи збірку оповідань Джо Мак Гвайра, несподівано робить для себе відкриття: життя – це великий дар, за який варто боротися. Результатом внутрішніх і зовнішніх колізій, що переплітаються в романі, є філософський умовивід: коли закриваються одні двері, Бог відчиняє інші. Бертон старший готовий примиритися з проблемою сина, оскільки сліпота Кіта зробила батька духовно зрячим.

Топографічний хронотоп роману пов'язаний з конкретним місцем, де відбуваються події – провінційним містечком Хінсдейл неподалік від Бостону. Штати Масачусетс і Нью-Гемпшир, невеликі міста на території Нової Англії нерідко виконують функцію тла для відбиття ментальності персонажів у творчості Елеанор Портер. Саме на території «великих гір» волелюбні та непокірні нащадки пуритан започаткували розвиток незалежної Америки. Загальною ознакою духовного життя мешканців Нової Англії на глибинному рівні колективного та індивідуального є поєднання підприємливості з тяжінням до творчості, опанування нового та збереження старовинних європейських традицій. Зовнішній часопростір, який охоплює п'ять років життя героїв, гармонійно поєднується з внутрішнім, розкриває душевний світ персонажів, їхню свідомість, пам'ять та уяву, надає можливість побачити важливі етапи внутрішнього зростання та серйозні зміни в характерах. На тлі життєвої логіки епічної розповіді в романі відбувається динаміка художніх образів як вираження зміни ціннісної системи координат.

За сучасними лінгвістичними трактуваннями, «заголовок як текстовий компонент у значеннєвому відношенні не відірваний від тексту, є опорою для читача в осягненні змісту, виконує функцію репрезентанта тексту» [9, с. 92]. Заголовок «Світанок» в романі Елеанор Портер, з огляду на його інформативність, є змістово-концептуальним, оскільки передає ідею тексту й відображає ставлення автора до описаних подій. Назва роману актуалізує стрижневий компонент змісту твору, але її символічний статус визначається тільки після прочитання тексту. Світанок як перехідне явище, завершення ночі, час сходу сонця, що зазвичай супроводжується легкими сутінками, є символом початку нового життя як у фольклорі, так і в літературних творах: «Світанок» О. Блока, «Світанок напівсонний» Ф. Сологуба та ін. Інколи, як у «Часослові» Р. М. Рільке, піднесений образ світанку зіставляється з величию Божественного початку життя. Символіка назви твору в романі Елеанор Портер пов'язана з конотативним значенням (семантичними асоціаціями) мотиву сліпоти у ньому. Під час розвитку дії слово «світанок» сприймається як антитеза основним подіям у романі, змушує сподіватися, що Кіт Бертон одужає після довготривалих випробувань у лікарнях Бостону. Назві також протиставлене історичне тло роману – Перша світова війна як споконвічний антагонізм життя і смерті. Натомість кульмінація та розв'язка твору налаштовують на переосмислення назви, сприйняття її сенсу як початку духовного прозріння.

Отже, дефініція «мотив» не має однозначного тлумачення в сучасному літературознавстві, оскільки водночас розглядається, як стійкий формально-змістовний компонент тексту, здатний повторюватися

в межах творчості одного письменника, а також у контексті світової літератури в цілому. Мотив зазвичай співвідноситься з думками та почуттями автора, містить у собі повторення деяких деталей, нерідко стає оповідним елементом фабули. Мотив сліпоти в романі Елеанор Портер «Світанок» є багатофункціональною значущою частиною текстової оповіді, оскільки його конотативні значення впливають на інтенцію сприйняття й інтерпретацію сюжету, теми та ідейного задуму твору. Стрижневою основою розповідного мотиву в романі є подія, яка розгорнута в часі та просторі (втрата зору і духовне прозріння Кіта Бертона). Також слід зазначити, що мотив сліпоти є дешицею наскрізного мотиву каліцтва в прозі письменниці (романи «Поліанна», «Поліанна виростає», оповідання «День подяки мільонера Майка»).

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус П.В. Вступ до літературознавства : навчальний посібник. Київ : Академія, 2011. 336 с.
2. Борхес Хорхе Луїс. Сім вечорів. Київ : Видавництво Анетти Антоненко, 2019. 128 с.
3. Галич О.А., Назарець В.М., Васильєв Є.М. Теорія літератури : підручник. Київ : Либідь, 2005. 488 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / За редакцією Гром'яка Р.Т., Коваліва Ю.І., Теремка В.І. Київ : Академія, 2007. 752 с.
5. Путилов Б.Н. Фольклор и народная культура. Санкт-Петербург : Петербургское востоковедение, 2003. 464 с.
6. Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. Київ : Радянська школа, 1976. 486 с.
7. Сорокин В.М. Семиотика образа незрячего человека в пространстве изобразительного искусства (М.В. Нестеров «На Руси. Душа народа»). *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2018. № 3(215).
8. Хализев В.Е. Теория литературы. Москва : Высшая школа, 2004. 405 с.
9. Юлдашева Л.П. Заголовок як особлива номінативно-предикативна одиниця. *Філологічний часопис Уманського педагогічного державного університету*. 2016. № 1(7).
10. Elinor Porter. Dawn. Free ebooks. Project Gutenberg. URL : <http://www.gutenberg.org/ebooks/5874> (дата звернення: 10.09.2020).

Е. В. Питерская. Мотив слепоты в романе Элеанор Портер «Рассвет». – Статья.

Аннотация. В статье анализируется сюжетобразующий мотив слепоты, который оказал глубокое влияние на содержание романа Элеанор Портер «Рассвет», его философский и психологический подтекст. Исследование представляет традиционное осмысление образа слепого в мировой литературе, мотивацию обращения к этому образу в искусстве, её связь с реализацией открытых символических образов, которые вполне понятны читательской аудитории. Это образы-мотивы одиночества, невостребованности, суицида, незащитности. Различные коннотации художественных образов слепых в романе Элеанор Портер «Рассвет» усиливают оптимистическую идею противостояния жизненным обстоятельствам. События романа, главным героем которого является молодой человек, постепенно теряющий зрение, разворачиваются на фоне Первой мировой войны. В исследовании показаны способы художественного воплощения в литературном произведении нелёгкого жизненного пути человека с ограниченными возможностями, его стремление самоутвердиться, найти своё место в жизни. Результат исследования составляют определение изобразительных средств художественной речи писательницы, повлиявших на развитие и формирование образа главного героя романа; выявление особенностей творческого стиля Элеанор Портер; определение идейно-художественного направления, жанровых особенностей романа «Рассвет». Теоретическое значение статьи обусловлено тем, что конкретизированы особенности образной системы, уточнена методика изучения художественных образов в романном наследии писательницы.

Ключевые слова: мотив, художественный образ, символ, коннотация, архетип, хронотоп.

O. Pitera. The motif of blindness in the novel “Dawn” Eleanor Porter. – Article.

Summary. The article is devoted to the analysis of the motif of blindness in Eleanor Porter's novel “Dawn”. The investigation shows that the literature often refers to the image of a blind person. The motives for such treatment can be very different. Most often, they are associated with the implementation of simple open symbolic images that are well understood by the reader. Mostly, such as loneliness, lack of demand, suicide, defenselessness. The various connotations of artistic images of the blind reinforce the optimistic idea of confronting life's circumstances in “Dawn” by Eleanor Porter. Set against the backdrop of World War I, the novel's protagonist is a young man whose vision is gradually degrading. The research shows the artistic means of embodying the difficult life path of a person with disabilities in literature, the desire of a blind person to assert himself, to find his place in life. The result of the study is to determine elucidation of the visual and expressive means of artistic speech of the writer, which influenced the development and formation of the image of the main character of the novel; identifying the features of the creative style of Eleanor Porter; definition of ideological and artistic direction, genre features of the novel “Dawn”. The theoretical significance of the article is in its specification of the major features and elaborating of the method of studying artistic images in the writer's prose.

Key words: motif, artistic image, symbol, connotation, archetype, chronotope.